

E 932/6

92

R
8

SZANÁLÁS ÉS NEVELÉS

A MAGYAR PAEDAGOGIAI TÁRSASÁG
1926 OKTÓBER 16. ÜLÉSÉN FELOLVASTA:

MITROVICS GYULA

KÜLÖNLNYOMAT
A »MAGYAR PAEDAGOGIA« 1927. ÉVF.
1—2. SZÁMÁBÓL.

Ára 50 fillér.

DEBRECEN — 1927 — BUDAPEST

CSÁTHY FERENC RT. EGYETEMI KÖNYVKERESKEDÉS

E 132/6

SZANÁLÁS ÉS NEVELES.

Székfoglalóm tárgyául egy aktuális kérdést választottam, *nevelő feladataink néhány alapvető elvének a válaszát a nemzeti lélek szanálása körül*. Mert hogy ez a szanálás, a lelkek szanálása, egyike legégetőbb feladatainknak, azt hiszem, mindnyájunknak erős meggyőződése. Történelmi események ugyanis nem folynak le kizárólag külső hatásokra. Történelmi katasztrófák előidézésében azoknál a pszichikai okok talán még nagyobb szerepet visznek. Nálunk is a katonai front összeomlását a belső front összeomlása nemcsak kísérte, hanem meg is előzte. A mi nemzeti szerencsétlenségünk okai is nagyon bonyolultak és összefonódtak; mégis nagyjából két csoportra oszthatók. Az egyikbe tartoznak azok, amelyek magával a vesztett hadjárat-tal kapcsolatosak; a másikba azok, amelyek attól függetlenül már azt megelőzőleg is érvényesültek. Mindkét csoportból természetesen bennünket csak azok érdekelnek, amelyek a lelki élet fejlődésével vannak szoros kapcsolatban és amelyek így a nevelés útján erősebben befolyásolhatók.

Az *egységi elv* hangoztatásának igen nagy jelentősége van nemcsak a világnézet és világnézetalkotás szempontjából, de a *nemzetnevelés* érdekében is. A világfelfogás egységének és teljességének mélyen gyökerező pszichológiai alapjai vannak. A világnézet egységének lélektani aequivalense ugyanis a *pszichikai egység elve*. A pszichológiai felismerések köréből igen kevés tétel állja meg a helyét olyan megingathatatlanul, mint ez, és igen kevés tételnek van olyan nagy jelentősége, mint ennek. Lelki életünk u. i. simultán és successiv egységet alkot. Jelene folytatása multjának s előkészítője jövőjének; másfelől legellentétebbnek látszó aktusai is, dimenziókra való tekintet nélkül, kapcsolatosak egymással. Mint egy pszichológus egy régibb hasonlatot helyesbítve mondja, bármely pontján nyert illetésre, a gömbszeletek kapcsolatára emlékeztető utakon át reagálnak a tudatélet alkotó elemei.

Azért tudatéletünk legérzékenyebb az *egységnek a megzavarására*. Voltaképen minden külső benyomás egy ilyen mérnyület az egység ellen, és minden lelki akció egy ilyen meg-

zavarás leküzdése és a tudatélet ősi egységének diadalmas helyreállítása. Addig nem tudok szakítani valamely témával, míg magam számára minden részletében át nem világítom s így nyert eredményeimet el nem helyezem korábbi megállapításaim kapcsolatába. Ha ebbe a kapcsolatba bele nem illik, negatív értékeléssel közösítem ki; megállapítom helytelenségét, vagy elítélem, s ezzel állítom helyre tudatéletemben, az emocionális folyamatosságot is beleértve, az összhangot és egységet.

A pszichikai egység elvének érvényessége nem tűri meg annak tartós megzavarását; és ha a lélek annak helyreállítására a tapasztalatok kiegészítése vagy ismételt átértékelések útján sem képes, felborul annak egyensúlya. A jelenség ezzel átlépi a normális pszichológia határát.

Az egyéni lélek törvényszerűségei igen sok esetben világot vetnek a *tömegelemek* életfolyamatára is, sőt meglepő egyezések is megállapíthatók. Amennyiben pedig köztük különbség van, szerény véleményem szerint azoknak oka két forrásban keresendő. Az egyik az *ismeretlen tényezők nagyobb száma*, a másik az *érzelmi elemek fokozott hatása*, s ezzel kapcsolatban a gátló apparátus csökkent működése. Már itt meg kell tehát állapítanunk, hogy a tömegelemek körében az aktív erők közül az *emocionális tényezők emelkednek ki uralkodólag*.

A pszichikai egység elve azonban, — bármennyire paradoxonnak látszik is, — mutatis mutandis a tömegelemekre is érvényes. Ha nem volna érvényes, tömegelekekről nem is lehetne beszélni. Valamelyes szempontokból egységet kell alkotnia annak, amit megismerésünk a jelenségek széteső halmazából kiemel. Nyilvánulásaiban kell lenni valamely folyamatosság-
nak, azaz belső kapcsolatnak. Ez mintegy fogalomszerű következmény. Tömegekről szólván, természetesen elsősorban szerves csoportokra gondolunk és nem alkalmi alakulásokra. Mennyivel inkább áll mindez egy nemzetre, melyet a multnak és a jelen érdekeinek annyi szála és a folyamatosan és szakadatlanul, de egészben mind ily egységesen érvényesülő ráhatásoknak olyan felszámálhatatlan sokasága kapcsol együvé! Elvezetne tárgymától ennek kifejtése, de ebben a társaságban fölösleges is volna egészen. Ki kell azonban mégis emelnem a nemzeti léleknek, mint tömegelemeknek, az életközösségből folyó és abban érvényesülő néhány uralkodó vonását. Ezek, — úgy vélem, — a következők: 1. A kozmikus, 2. az erkölcsi, 3. a valóság felfogás alapjainak azonossága. 4. A közös multtal való kapcsolat tudata és becsülése. 5. Az örökölt értékek fölismerése. 6. Azok folytatólagos gyarapításának szándéka. 7. Az egyéni érdekek érvényesülésének az egység kereteiben való keresése. 8. Értékelésben és törekvésben a lehetőségek minimális és maximális határainak részben kimondott, részben hallgatag elismerése, melyeknek átlépésétől az egyén visszaretten, ellenkező esetben pedig a közvélemény ellenállhatatlan ítélete sújtja. Ha

pedig a kazuisztikus felsorolás hézagosságának a kikerülésére valamennyinek közös alapját akarnók megkeresni, azt talán a következő megállapításban lehetne megtalálnunk:

Egészségesen működő nemzeti lélek életközösségének ismertetőjele az *életnyilvánulások átlagos határvonalain minimális és maximális pontok megállapításának a lehetősége, melyek közül az elsők innen maradás a köztudatban az életközösségből való erkölcsi kizárást jelenti; a másodikokon túl való érvényesülés viszont átlagosan erkölcsileg nem kötelező, mert csak kivételes egyéniségek számára fennálló lehetőség.*

Kiegészítésül meg kell még jegyezni, hogy mint minden szerves társadalmi alakulásnál, a nemzeti életben is két csoportba oszthatók az életnyilvánulások, nevezetesen a hivatalos és nem hivatalos jelenségek csoportjába. Ez utóbbiakban vezető szerepet visz az intellektuális elemek intuitív jellege és a szenzibilitás; ezek azonban, amint a parlamenti tárgyalásokon és kormányintézkedéseken, szemben pl. a bírói döntésekkel, látzik, a hivatalos életnyilvánulásokat is erősen befolyásolják. Általában, mint az egyén, úgy a nemzet életében is, az érzelmi akcentus ad nyomatékot az akaratnak, sőt ez utóbbi közvetlenül is abból származik. Ez is az individuális pszichológia törvényszerűségeinek a tömeglélekben való továbbfolytatása, és amellett bizonyít, hogy az érzelmek diffuzív jellege tömegalakulatokban még jobban érvényesül, mint az egyénnél; elhatalmasodik ott még az intellektuális elemek rovására is és szétárad a tömeget alkotó egyének valamennyijén.

Kiegészítésül visszatérve még a pszichikai egység tételére, annak egyik megnyilvánulásáról, a *pszichikai koncentrációról* kell megemlékezni. Ez a lélektudomány köréből annak az ismeretelméleti tételnek felel meg, amely szerint emberi megismerésünk csak részletekben haladhat előre, minek következtében a nagyobb ismeretegységek már nem a tapasztalás, hanem belső konstrukció eredményei. A pszichikai koncentráció fogalma nem szorul bővebb kifejtésre. Itt csak arra kell utalni, hogy az figyelőtevékenységünknek az eredménye, amely mindig tudatszűkítéssel és az oda nem való elemek kizárásával járván, erősebben teszi próbára a gátló apparátus működését. Gyöngye vagy kimerült idegrendszerű, vagy vérszegény emberek és gyermekek nem tudnak figyelni.

A koncentrációnak ez a szerve érvényesül tömegalakulatok egészséges életösztönében is. Az egészséges nemzeti lélek tépelődését, terveit és akaratát koncentrálni tudja és az is jellemzi, hogy a szükségés és aktuális tárgyak körül koncentrálna. Ezzel szemben az életcéljait szem előtt tévesztő nemzet kapkod a megoldásra váró feladatok között; ugyanannak a kérdésnek mérlegelésébe is idegen szempontokat kever és kihasználás nélkül váltogatja az eszközeit. Éppen, mint az ideges, kifáradt individuum.

Valamely együttélés a nemzeti jelleget természetesen csak abban az esetben öltheti magára, ha a vérségi kötelékeken kívül az egy nyomon járó hatásoknak olyan tömege érvényesül náluk, mely mennyiség, minőség és erő dolgában elégséges azonos lelki diszpozíciók keltésére. Más szavakkal, alapjaiban azonos tudattartalomnak kell kifejlődnie, és pedig nemcsak intellektuális, de lehetőség szerint érzelmi irányban is. Nagyjából ez utóbbiaknak is azonos nyomokon kell járniok s kellő erővel bírniok, hogy az elhatározásnak a kivitel érdekében mindig kellő nyomatékot adhassanak. Vergődés az oly nemzet élete, mely értelmileg mérlegeli ugyan saját életében, létért való küzdelmeiben a károsan ható tényezőket, de akár doktrinér okokból s ezzel együtt racionális túltengésből, akár általában az érzelmi erők megfogyatkozása miatt, vagy egységes kialakulásuknak hiányában, nem tudja rászánni magát az azok kiküszöbölésére. Népek életében ezek már bizonyos mértékben a szentilítés lehangoló bizonyosságtételei; viszont a még eleven életösztön minden akadályon, így még az elméleti meggondolásokon is, túleszi náluk magát.

Ezek után most már áttérhetünk annak megvizsgálására, mily mértékben voltak nálunk megtalálhatók az egészséges nemzeti lélek életföltételei?

A multból két tétellel terhelt helyzetet örököltünk: a nemzetiségek centrifugális irányú kohézióját és az uralkodó ház centripetális törekvését, amelynek azonban a súlypontja nem esett nemzeti és állami életünk központjába. Talán nem maradok azonban messze a valóságtól, ha azt mondom: útban voltunk a felé, hogy sok évszázados együttműködés eredménye gyanánt remélhessük a párhuzamos haladás fokozatos kifejlődését. Így állott a helyzet, mikor nemzeti életünk lassan tisztuló folyamába irodalmi, művészi, politikai és erkölcsi téren egyaránt egy új forrás fakad bele, mely zavarosan habzó vízzel egészen új szint vegyít bele kulturális életünkbe. Ez az irány radikálizmust hirdetett minden téren s mind hangosabban követelte és próbálta megvalósítani a reformokat. Hogy forradalmi törekvés volt ez, igazolja a végső kifejlés.

Mint forradalmi törekvés, stílszerű volt nála a történelmi értékek és kapcsolatok megvetése. Politikai téren ugyan sokáig még nemzeti színnel kendőzte magát, irodalomban és művészetben azonban hamarosan eldobta az álarcot. Az ennek a magyarázata, hogy a közönségnek mégis volt valamelyes politikai iskolázottsága s azért a politikai közvéleményt csak hosszabb előkészítés után lehetett megejteni. Kedvezőtlenebb volt azonban a helyzet az irodalom és művészet terén. Meg kell vallanunk, hogy a magyar intelligencia rohamosan vesztette el kapcsolatát művészettel és irodalommal s csaknem teljesen magára hagyván, elsorvadni s részben bukni engedte azt az irodalmat

és művészetet, mely ízlésben, eszközökben, érzésben, erkölcsben és színvonalban a mult folytatásának érezte magát. A képzőművészet a maga sugarait a fővárosnál nem igen lövelte tovább; ez pedig csaknem egészében idegen hatás alá került. A színpad a brettelivel kélt versenyre. A könyvirodalomnak pedig csak az az ága virágzott, mely az idegen géniuszoknak állt szolgálatában. Az Akadémia és néhány irodalmi társaságunk nem tudott megküzdeni azoknak közönyével, akik máskülönben a történelmi folytonosságot ápolták. Közönségünk műveltsége így kizárólag újságos műveltséggé vált, az pedig kevés kivétellel üres, frivol és nemzeti s erkölcsi szempontból eszménytelen és állhatatlan volt.

Az újságos műveltség általában a legjobb akarat mellett is hajlamos arra, hogy a lélek alkalmatlanná váljék hatása alatt nyomon járó tevékenység folytatására, egységes erő kifejtésre, nagyobb koncepciók nyugodt mérlegelésére vagy kialakítására, egyszóval a *politikai egység kiépítésére*. A napisajtó ilyen, már csak módszeréből is következő romboló hatását még inkább fokozta közleményeinek az irányával. Nagyban ismétlődik most az, amit a szofizmus Hellászban egyszer már oly sikerrel kipróbált. Minden tételnek akadt ellentétele, minden igazságnak cáfolata. Máról holnapra változhatatlannak hitt elvek változtak meg. Állandóságra termett tekintélyek omoltak a boulevard porába. Eszmények fakultak meg s tűntek el az ügyeskedő racionalizmus száraz lehelletére. Egyszer csak azon vettük észre magunkat, hogy minden kavarog körülötünk, semmi sincsen a maga helyén. Semmi sem maradt érintetlenül. A történelmi értékek elavultak s az új, nagy korszakhoz méltatlan kicsiségeknek bizonyultak; irodalmi kincstárunk is ürülni kezdett s abból nemzeti énekünket is kiselejtezték azok, kiknek máskülönben fölséges költemény maradt a Marseillaise; és szigorúan megrostálták „elavult” erkölcsi eszméinket. Megingott alattunk a föld, elveszítettük lábunk alól a fix pontokat. Egyetlen zuga sem maradt a szellemi vagy erkölcsi világnak, hova nyugalommal húzódhattunk volna vissza. Nem állanak vitán felül sem erkölcs, sem haza, sem tudomány, ha többet akar tudni az anyagnál és anyagcserénél. Akad esztétikus, ki a felnőttek jogát követelte vissza, szemben gyermekeinkkel, kik alkalmatlankodnak nekünk a nudításoknak, a meztelenre vetköztetett művészet boudoir-titkainak ingyenc kiélvezésében.

Egész lelkünket kifosztották s elrablott kincseinkért hazug jelszavakon kívül semmivel sem kárpótoltak. Sokakkal elhitették, hogy nincs multunkban érték, s azért csak teher emlékeinknek ápolása; kicsinyes babona a nemzeti eszme tisztelete, mely útjában áll az egyetemes testvérisülésnek és új nagy emberértékek gyümölcsöző bekapcsolásának. Kárpótlásul mégis nagy dolgokkal biztattak: a teljesített munka felérő értékeivel, egyetemes jóléttel és szabadsággal. Az előbbi államesőd és

egyetemes nyomor, az utóbbi diktatúra alakjában jelentkezett a valóságban.

Mindez minket, haladni nem akaró konzervatívokat, eredeti eszméink helyességéről győzött meg. Ő, de mily sokan vannak, a rajongók, a neofiták, akiknek ez az eszményekkel szemben újabb csalódást jelentett. Egyrészüik úgy érzi, hogy eszményeik újból megcsalták: nincs hát életképesség az eszményekben. Mások a gyűlölet mérgét szívták magukba azok ellen, akiken mult — hitök szerint — az új eszmék győzelme.

Így lesz teljessé a felfordulás, szétszórtság. Most már azokat, kik a nemzeti együttélés föltételeit élik a lelkükben, — föl-kavart lelkeknek egész özönvize ostromolja. Kik az özönvíz hullámain hánykódnak, nem ismernek hazát. Az erkölcsöt csak az uralkodó osztály érdekeit védő korlátnak tekintik. Még nagyobb baj, hogy betölthetetlennek látszó hasadékok szakgatják a műveltek rétegeit is. Itt is végzetes fogalomeltolódások ülik meg a lelkeket. Tanári vizsgálati dolgozatban láttuk leszögezve azt a gondolatot, hogy az iskolának nincs joga növendékére ráerőszakolni az elvet, amely szerint az egyén jogait és érdekeit köteles alárendelni a társadalmi és nemzeti életközösség jogainak és érdekeinek, ha az ellenkezik az ő egyéni nézetével; nincs pedig azért, mert az a szabadság elvébe ütközik. És társadalmunk életösztone még nem működik elég nyomatékkel és tisztánlátással, hogy ennek a romboló doktrinerségnek szembe-szögezze a közérdek suprema lex-ét.

Mivel az anyagi elv nem nyújthat elégséges alapot egyetemesen átfogó világnézet alakítására, de még csak egyetemes érdekek kielégítésére sem, természetesen ezen az oldalon nem lehet egységet, megnyugvást és kielégülést találni. Mivel pedig más oldalról a spirituális világnézet egészen más világban él, a két tábor között még csak érintkezési pontok sem találhatók. Íme a nemzeti lélek végzetes kettéhasadása!

S mindehhez járul az érzelmi élet soha nem tapasztalt eldurvulása, ami már magában az állandó belső harcban is elégséges magyarázatot találhatna, pedig hozzájön még a háború hatása, hol az emberpusztítást üzték a hadrakelt nemzedékek.

Megállapításaink tehát igen szomorú eredményre vezetnek. Nem lehet ugyanis szemet húnyni az előtt, hogy engesztelhetetlen phalanxszal találjuk szemben magunkat, mely fenntartás nélkül tagadja meg a nemzeti egység föltételeit. Az *erkölcsiség* terén alapelveket von kétségbe, az elismerteknek pedig egyetemes jellegét szűkítve, csak osztálykötelességeket ismer. *A vállalással* szemben ellenséges indulatot mutat. *A közös mult* kötelező konzekvenciáit kikapcsolja a közéleti indítékok sorából s a nemzeti közösség helyébe az osztályinternacionálét állítja; következképpen a nemzeti értékek gyarapítása helyett csak az osztályérdekeket tartja szem előtt. Így értelmezi az egyéni érdekek alárendelését is; az osztályönzés jogának azonban más oldalról oly erőt tulajdonít, mely az osztály körén belül valójá-

ban az egyén jogainak megsemmisítését s az individualizmus helyébe a kollektívizmust teszi. A minimalitás körülírt elvét is csak osztályának állítja szolgálatába, de azzal a túlhajtással, mely sokszor az egyén kifosztásának a határa felé közeledik; viszont a maximális határon túlra vezető teljesítőképességek inkább a kiélés, semmint az áldozat jellegét árulják el. Kik képességeikkel az osztály képviselőiül vallják magukat, fokozott áldozatok nyújtása helyett azoknak inkább csak elfogadásával tűnnek ki.

Az osztályuralomra törekvés s az anyagi munka jogainak a szellemiek fölé erőszakolása, — bárhogyan szépítsék is a valóságot, — a részek és egész viszonyának a felforgatását jelenti. A rész uralmát hirdetik az egész fölött, mikor osztályjólétet és osztályuralmat hirdetnek és követelnek, az egybefogó nagyobb egység, a nemzet jóléte és szuverénitása helyett. Épp ilyen felfordulást jelent ama törekvések és elméletek materializmusa is. A szellem logikai prioritása helyett az anyagét hirdetik valójában s ezzel megfordítják a logikai ok és okozat viszonyát. Ezt nem tűri meg a bölcséleti elvek vaskényszere és a mindenség organizmusának megingathatlan ereje. Kezeljétek csak gőzgépeteket konstrukciójának ellenére s romjai alá temet vagy elgázol mindnyájatokat! Szabjon csak törvényt anyag a szellemnek s fölfordul a világ, az emberek világa, mely azt botorul megkísérli!

De még a közös alapelvek elismerőit is meredek hasadékok választják el. Az eszköz sokaknál az ő körükben is gyakran ölti a célnak szerepét magára. Félreértés kikerülése érdekében tartózkodom minden konkrét aktualitástól, világosság kedvéért azonban itt példaképen mégis rá kell mutatnom, hogy a parlamentarizmus és szabadelvűség elveinek sokan képesek nagyobb áldozatot hozni, mint amennyit a nemzet érdekei megtűrnének; mintha ez volna a magasabb rendű cél, melyet szolgálniok kell és az nem volna pusztá eszköz csupán, mely nemzeti létünket és a közjólétet munkálja.

Ily körülmények teszik érthetővé, hogy az állami élet szolgálatára rendelt szervek és jogosítások gyakran nyújtanak alkalmat és oltalmat oly cselekedetekre, melyek az állami érdekek sérelmének határai felé közelítenek, vagy éppen át is lépik azokat. Viszont a közérzés meggyöngyülése és irányának zavarossága magyarázza, hogy nem képes megsemmisíteni és visszariasztani végzetes törekvéseket sem s nincs egységes ítélete a nemzeti közösség támadói ellen.

Mélyen tisztelt társaság! Ha elgondolkozunk a tapasztaltak fölött, ezt a képet nem fogjuk túlsötétnek találni. De ki kell egészítenünk mégis azzal, hogy széles körökre kiterjedőleg fokozódik a nemzeti közösség érzése, a történelmi folytonosság becsülése és vannak erőtartalékok. A földművesosztályra gondolok, mely idáig jobbára néma, közömbös szemlélője volt min-

den eseménynek. Nemzetnevelési szempontból ezt a réteget elhanyagoltuk s jelszavak prédájává engedjük. Most már általánosan elismert tévedése volt iskolapolitikánknek, hogy kiválóan csak a nemzetiségi perifériákkal törődött. Nem szabad hát türelmünknek veszni, ha ezen a téren máról-holnapra eredmények nem hullanak ölünkbe. Esmék, törekvések és irányok társadalmi rétegeket olykor csak generációk munkáján keresztül képesek átíratni.

Végezve most már a diagnosztikai résszel, a helyzetet röviden úgy jellemezhetem, hogy a differenciáló folyamat egész a felozlás határáig fejlődött s ezzel szemben az integráló erők csaknem teljesen felmondták a szolgálatot. Túlélő kultúrák általában ezt a fejlődési irányt mutatják. Hinnünk kell mégis, hogy nálunk ez még csak fejlődési fok s kultúránknek van bőven újjáteremtő ereje s reméljük, hogy abban a magyar génius sz sem szűkölködik. Természetesen a veszített háború, a szenvedések és az idegek elcsigázása volt a rombolásban kétségtelenül a főtényező. Éppen az engedi remélnünk, hogy lappangó őserőket sikerül nekünk is jövőnk szolgálatába állítani.

De hogyan? Mik a módjai és eszközei?

A ténymegállapítások és a vázolt pszichikai alaptényezők adják kezünkbe a fonalat.

Az érett egyéniségek lelki organizmusára a külső és belső fejlemények már kitörölhetetlenül rányomták bélyegüket. Azok irányítása és a cél szolgálatába állítása különben is inkább politikai, semmint nevelői feladat. Ellenben a zsenge kornak biztosítása jövő nemzeti kifejlésünk számára elsősorban nevelői munka. *Azért a nemzeti lélek szanalása kiválóan pedagógiai feladat.*

Teljes erővel rá kell vetnünk magunkat az integráló erők fokozására és a differenciáló tényezők korlátozására, hogy ezzel helyreállítsuk a néplélek egységét és egyensúlyát. Továbbá az érzelmi egység megteremtésével azt olyan hajtó és átütő erővel ruházzuk fel, mely képessé teszi a kialakult egységes irányú nemzeti akaratot a legnagyobb akadályoknak is a leküzdésével annak érvényesítésére. Ez még csak célkitűzés, de ennek ismerjük fontosságát a nevelő kezében.

A nemzet lelki integritásának, pszichikai egységének a helyreállítása egyfelől, másfelől a vasakarát közvetlenül mozgató rugójának, az emocionális erőknek a megnevesítése, fokozása és a nemzeti célok szolgálatába állítása a legfontosabb feladatok.

Az érzelmek közvetlen befolyásolása nagyon nehéz, de módunkban van azt tenni megfelelő képzetanyagok nyújtásával és számos imponderabilis tényező biztosításával. Azért a gondolkozás egyforma iránya rendszerint az érzelmek egyformaságát is maga után vonja, természetesen az egyéni eltéréseken s más körülményeken alapuló kvantitatív és színezési különbsé-

gek fenntartása mellett. Hiszen jó tanításterv, tárgyi ismeretek nyújtása s a szorosabb értelemben vett nevelésbeli gazdagság mellett, mindig figyelemmel volt a tudás által elérhető magasabb célokra is. Ezt a szempontot most jobban ki kell domborítanunk, mint bármikor is valaha.

Arra kell tehát törekednünk, hogy a *nemzet mennél szélesebb köre bírjon azonos képzettartalommal; tehát a nemzetnek mentől több tagja, mentől hosszabb időn át kapjon azonos ismeretanyagot, lehetőleg azonos feldolgozással és azonos érzelmi tendenciák érvényesítésével.* Ez tehát egyaránt iskolaszervezési és tantervkészítési feladat. Az iskolatípusok szervezésénél és egymáshoz való viszonyuk megállapításánál fontos szempont gyanánt kell ezt az érdeket tekinteni. Ha a nemzet minden tagja bírja az ismeretanyagnak egy bizonyos részét és alapvető elem gyanánt mindenik ugyanazt az anyagot bírja, akkor minden okunk megvan annak föltevésére, hogy az ezeken épülő logikai következtetések és az ezekhez fűződő hangulati elemek is nagyjából hasonlóak lesznek.

Ez azonban magában még nem elégséges. Még a tanítási anyagnak az összeválogatásánál is kell ügyelni arra, hogy azok, a különböző tárgyak viszonyában is, egymással összefüggjenek, egymást kiegészítsék, egymásnak semmi esetre ellent ne mondjanak. Hiszen ez eddig is megtörtént, de volt hiba a feldolgozásban, mikor pl. a természettudomány körében elméleti tárgyakkal szemben ellenvetéseket csináltak vagy hegyeztek ki. Ugyancsak az összeválogatásnál fontos még két szempont, nevezetesen az, hogy *a)* csak annyit iktassunk be, amennyit átlagos fejlődésű és képességű ifjú azon a fokon feldolgozni tud; *b)* a világnézet alkotására alkalmas elemek okvetetlenül bekerüljenek és azoknak kapcsolata programmszerűleg kiemeltessék.

Természetesen rossz kivitel mellett a legjobb tanítástervtől sem lehet kielégítő eredményt várnunk. Így általános módszeres kérdéseket mellőzve, melyek mostani tárgyamhoz szorosan nem tartoznak, különösen három szempontot kívánnék ki-tűzött célunk érdekében részletekben is igen behatóan érvényesíteni. Ezek *egyike* az ismeretanyagban a különböző tárgyak között a kapcsolatnak **kivitelben** is az állandó szemmeltartása, erős érvényesítése és kidolgozása. Meg kell vallanunk, a szakrendszernek némi túlhajtásával is, ezen a téren igen sok mulasztás történt. Legtöbbször mindenki csak saját tárgyának céljaira volt tekintettel; sokan mintegy csak a saját kezükre dolgoztak. A *másik* az, hogy minden iskolafajban ugyanazon irányban és szellemben történjék a feldolgozás. Ez pedig az államalkotás és a nemzetnevelés közös céljának szolgálata és nyilvántartása legyen. Ennek rendeljük alá azt a második és harmadik célt, melyet az illető tantárgy és iskolafaj képviselnek. A *harmadik* éppoly fontos oldala a kivitelnek: a tárgyak hangulati kísérői-

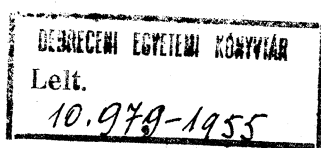
nek előidézése és kihasználása. Ezt idáig csaknem egészen el-
ejtettük.

Az érzelmi elemek elhanyagolása az iskolában több okra
vezethető vissza. Az első, többek között, mindenesetre az, hogy
a közelebbi cél, a tanításterv ismeretanyagának elsajátítása,
feleltette a magasabbrendű célt, melynek szolgálata annak az
iskolai tárgynak is a feladata. Tehát ebben a vonatkozásban a
rész itt is fölibe kerekedett az egésznek; egy részletszempon-
t az egyetemesnek. A másik ok a tanár egyénisége és viszonyai.
Az érzelmi nevelés bizony érzékeny, finom kedélyt és nyugal-
mat kíván meg. Ehhez a magyar tanítónak igen sokszor hiá-
nyoztak a megfelelő életföltételei.

A harmadik, szintén nem kicsinyelhető ok a pszichológiá-
ban idáig érvényesülő egyoldalúság. A pszichológiai vizsgálá-
tok nem sok érdeklődést mutattak a lelki emóciók iránt, de
eszközök is gyéren álltak ily célból rendelkezésére. Így nehéz
volt legyőznie a tárgyi akadályokat. A hangulati elem, önmeg-
figyelésnél, elveszti érzelmi jellegét, mikor tárgyává tesszük a
megfigyelésnek. Ha pedig ezt másokon végezzük, csak sokszo-
ros közvetítéssel át írhatjuk le, állapíthatjuk meg és értékelhet-
jük. Így hát könnyűszerrel kicsúszik a kezünk közül. Hiányoz-
ván tehát a pszichológiai alapok ismerése, a neveléstudomány
is általánosságokkal tért fölötte napirendre. Ma már azonban a
helyzet sokkal biztatóbb, mert a pszichológia is bővebb anya-
got nyújt. Ezért lelkiismeretünket többé nem érezhetjük az
érzelmi nevelés terén sem feloldottnak.

Különben nemesak a háború érzelmeinek eldurvító hatása
követeli tőlünk az érzelmi nevelés intenzívebbé tételét, hanem
általában a nevelés. Hiszen az érzelmelek azok, melyek legmara-
dandóbb hatásra képesek és amelyek a legmélyebb alapjai a
jellem egységének, biztosítékai rendületlenségének és folyto-
nosságának. Már pedig arra kell törekednünk, hogy az iskolás
korról ne érjen véget nevelő hatásunk. Kétségtelenül mara-
dandó becsű az az ismeretanyag is, melyet az iskolában nyuj-
tunk; kétségtelen, hogy az beágyazván a lélekbe magát, az isko-
lás koron túl is kifejti már magában is hatását. Legmaradan-
dóbb mégis maga az érzelmi hatás, mert *állandó pszichikai dis-
pozíciókat teremt*. Ez az érzelmelek diffuzív jellegéből következik.
Az egyén érzelmi iránya állandó tendenciát és színvonalat ad
életének. A nevelési korban állandósított érzelmi irányok és
színvonal mintegy az alaptónust adják meg, mesterkeznek legér-
tékesebb eredménye gyanánt, egy egész életre.

Ezt a multban sokszor kicsibe vettük. Erősebben inkább
csak a felekezeti iskolákban munkáltak rajta. Jövőre azonban
elsőrendű feladatunk gyanánt kell rajta fáradoznunk. Nem sza-
bad elfelednünk azt a mindenkorra helytálló igazságot, hogy
az érzelmi műveltség az igazi műveltség. Az emberiséget mai
poklából is csak ez válthatja meg.

A SZERZŐ ÖNÁLLÓAN MEGJELENT DOLGOZATAI:

1. **Középiskoláink reformja.** Sárospatak. 1897.
2. **A sárospataki főiskola jövője.** Debrecen. 1912.
3. **Az egyéni nevelés főbb szempontjai.** Debrecen. 1917.
4. **A magyar ref. iskola négyszázéves kulturális szolgálata.** Debrecen. 1918.
5. **Nevelésügyi feladataink a háború után.** Debrecen. 1918.

---

6. **A valóságérősről.** Budapest. 1893.
7. **A magyar bölcséleti irodalom vázlata.** A Filoz. Írók Tára. XIX. k. Függléke.
8. **Az asszociáció szerepe a szépzelmek keletkezésében és lefolyásában.** Budapest. 1909.
9. **Az esztétikai tetszés alapproblémája és a Fechner-féle principiumok.** Budapest. 1910.
10. **A nemzeti szellem bölcséleti alapjai.** Debrecen. 1910.
11. **Az esztétikai tetszés alapproblémája.** Debrecen-Budapest. 1912.
12. **Das Grundproblem der ästhetischen Lust.** Berlin.
13. **Az esztétika alapvető fogalmai.** Debrecen. 1916.
14. **Az egység és sokféleség eszt. elve „Az ember tragédiájá”-ban.** Debrecen. 1924.
15. **Arany J. esztétikája.** Debrecen. 1925.
16. **Gyulai Pál esztétikája idézetekben.** Budapest. 1926.
17. **A magyar esztétikai irodalom története.** Debrecen—Budapest. (Sajtó alatt.)